

GRANICE IZMEĐU KLISA I SPLITA KROZ VJEKOVE

Kao i ostali rimski gradovi imala je i stara Salona svoj *ager*, područje svoje gradske uprave, gdje su se dizale *villae rusticae* njezinih građana. Kao i druge ustanove rimskog prava, tako se i *ager* dalmatinskih gradova održao do u kasni Srednji vijek, preživjevši propast rimskog carstva, osim solinskoga područja, kojeg se *ager* u tom pogledu odvojio od ostalih gradova.

Na tome području podigle su se razne političke i crkvene ustanove, posve divergentne, koje su kroz kasnija stoljeća tražile međusobni *modus vivendi*. Na *ager* salonitanus, koji se prostirao od Jesenica kod Omiša do Bihaća kod Trogira, nastao je novi grad Split, zatim dvor hrvatskih vladara u Solinu i Bihaću i sijelo hrvatske primorske župe – Parathalassia – srednjovjekovni grad Klis.

Time se rastrgalo jedinstvo *Ager salonitanus*-a, pa se na tom dijelu salonitanskoga *agera* podigao tvrdi i važni grad Klis, koji će kroz stoljeća biti takmac Splitu.

Solinsko, splitsko i kliško polje bilo je vjekovno poprište sukoba, jer su se na njemu susretale razne sile protivnih interesa.

Kroz kliška vrata vodio je jedini put iz Splita u Zagorje i Bosnu, područje uvozne i izvozne trgovine Dioklecijanova grada, pa je zato bilo od velike važnosti i koristi za nj, da bude u dobrim odnosima s gospodarima Klisa. S druge strane gospodari Klisa nisu obilovali gotovinom, koju su najlakše mogli dobiti baš od Splita unovčujući proizvode svojih posjeda na splitskom trgu, a i primajući plaću za službu gradskoga kneza (*comes*), koju su im gotovo bez ikakve dužnosti Splitskani namjenjivali s namjerom, da time dobiju slobodan prolaz kroz kliški klanac.

Ako je u Klisu sjedio neprijatelj splitski, onda je stradalo splitsko polje.

Odnosi između Klisa i Splita bili su slični kao između Zagreba i Kaptola, a suprotnosti na oba kraja morale su prirodno nastati između slobodnoga grada, srednjovjekovne komune i feudalaca.

Ove prilike dale su povoda mnogim okršajima, parnicama, pogodbama, izmirivanjima, ne bi li se našao zgodan način življenja, o čemu su nam se sačuvali brojni dokumenti.

Dobro opaža Thomas Archidiaconus, kako je bila kratkovidna politika Splitskana, kad nisu primili ponuđen dar ugarsko-hrvatskog kralja Andrije II, koji im je ponudio grad Klis, da ih ogradi od mnogih nepravilika i dade zaštitu njihovu gradu.¹

U tim neizbježivim sporovima na prvom su mjestu parnice zbog granica. Pitanje razgraničenja između ova dva grada poteže se već od dolaska Hrvata u ove krajeve. Solin je zajedno s Klisom bio u IX. stoljeću vladarsko dobro i pripadao kliškoj župi.² Tako je bilo bez sumnje i u početku doseljstva. Solinjani su u VII. stoljeću stisli Splitskane među same gradske zidove ne puštajući im ni pedlja zemlje, da je obrađuju, ali je zapravo iza Solina bio Klis. Da se to prvo pitanje granica mirno riješi, bilo je potrebno posredovanje samoga bizantinskog dvora, što se i zbililo između 638.-641.³

Po izvorima ne možemo točno odrediti, koliki su teritorij Hrvati tada prepustili Splitskanima, ali možemo po kasnijim dokumentima nagađati, da se splitsko polje proteglo do Dujmovače i Suhog mosta, jer se čini, da je taj predjel bio izvan dohvata Hrvata, kad su Splitskani u doba Ivana Ravenjanina krišom prenosili kosti sv. Dujma i opočinuli u Dujmovači, gdje su u kasnija vremena podigli crkvicu na uspomenu toga događaja.

Mirom u Aachenu godine 812. Karlo Veliki kao zapadnorimski car dobio je zemlje, u kojima su obitavali Hrvati, a Bizant Dalmaciju, zapravo pet primorskih gradova i tri otoka. Ni tada Split nije proširio svoje granice, jer se ni u X. stoljeću njegove granice ne protežu dalje od linije Dujmovača-Suhi most-Granica (tako se zove jedna zemlja 1144. godine, koja se nalazi pod selom Kučinama). Ta se granica između Splita i Solina ili kliške župe dade izvesti analizom posjeda splitske crkve u X. stoljeću i posjeda Gospe od Otoka u Solinu, zadužbine hrvatske kraljice Jelene.⁴

DOBA FEUDALACA

Za vremena hrvatskih narodnih vladara ne spominje se nijedna razmirica zbog granica, jer hrvatski kraljevi tvrdo drže Solin i njegovu okolicu u svojim rukama; tu oni grade svoje zadužbine, krunidbene bazilike i mauzolej. Tek će smutnju posijati ugarsko-hrvatski Arpadovci darujući splitskoj crkvi ostavštinu hrvatskih kraljeva, a s druge strane Klis.

U drugoj polovici XII. stoljeća u Klisu se ne spominje kao gospodar vlastelin, već grad kod ugovora sa Splitom zastupa župan Saracen i sudac Bratočaj sa 14 uglednih građana i 150 drugih Klišana. Jednako i grad Split zastupa župan Drago s jedanaest uglednih građana i 150 Splitskana. Iz isprave izlazi, da je bilo između dvaju gradova borbe, zarobljivanja i prodavanja u ropstvo,

¹ Thomas Archidiaconus, *Historia salonitana*, ed. Rački, str. 90.

² Bulić, *Po ruševinama staroga Solina* str. 374 (Spomen-cvijeće. M. H. 1900) - Barada Miho, *Hrvatski vlasteoski dualizam*, Zagreb 1952., str. 23 i 33.

³ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925. strana 282. bilješka 35. - Thomas Arch. o. c. strana 33.

⁴ Katić Lovre, *Zadužbina hrvatske kraljice Jelene na Otoku u Solinu*. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 306, str. 212.

pljačkanja i povređivanja granica. Klišani se obvezuju, da će pošteno čuvati splitsko polje i splitsku pokretnu i nepokretnu imovinu od svih razbojnika. Te su borbe zapravo bile samo dio rata, koji se vodio između ugarsko-hrvatskog kralja i bizantinskog cara. Vojvoda kralja Stjepana IV. pustošio je splitsko polje, prijeteci se, da ne će Splićanima ostaviti ni toliko vina, koliko je potrebno za jednu misu. On je, naravno, morao imati Klis kao zaleđe. Makar da su Splićani pobijedili kraljevu vojsku i ubili vojvodu Relju, ipak su morali konačno priznati vlast kralja Stjepana (1167). Ali već godine 1168. bizantinski vojvoda Andronik potukao je kraljevu vojsku, čega je bila posljedica, da su Hrvatska i Dalmacija ostale pod bizantinskom vlašću punih trinaest godina sve do smrti Emanuela Komnena, pa su se tako Split i Klis našli u istoj državi. Split je bio siguran za svoj posjed, jer je u njemu stolovao carski namjesnik Konstantin »vojvoda čitavoga kraljevstva dalmatinskoga i hrvatskoga«. Za tih borba od svih gradova najjače su se Klišani opirali Bizantu, ali su konačno sklopili mir sa Splićanima u mjesecu travnju god. 1171. Granice dvaju gradova nisu se mijenjale do godine 1180., kad se Klis vratio pod vlast ugarsko-hrvatskog kralja i dobio jaku posadu.

Kad je Andrija II. prolazio preko Splita u Palestinu na križarsku vojnu (1217), ponudio je Klis Splićanima, ali ga oni ne htjedoše primiti, pa ga tada kralj predade templarima cijeneći, da oni ne će mnogo smetati njemu dragim Splićanima. Kroz to je vrijeme bio splitskim knezom Domald (1209–1221).

Splićani su 1221. otjerali Domalda i izabrali Višena Bribirskoga iz Zvonigrada za svoga kneza. Kad je Višena svladao i ubio njegov rođak Grgur, Split je uzeo za kneza Petra Humskoga, koji primivši čast kneza vrati se u svoju Humsku zemlju, jer je Grgur Bribirski pustošio njegove posjede.

Split je ipak bio miran, jer su u Klisu stolovali templari, kojima su ipak Splićani dojadili svojim klevetama, kako piše Toma Arcidakon. Domaldo je iskoristio te prilike te prikazujući se prijateljem Splićanima dočepao se Klisa i stao uznemirivati Split. Kad su nato Splićani skočili na oružje i prešli preko Solinske rijeke Domaldo je poslao svoje konjanike, koji su raspršili splitsku vojsku i zarobili nekoliko građana. Iduće je noći Domaldo odveo iz splitskih torova oko 30.000 ovaca. Po ovome se čini, da je u to doba bila granica između Splita i Klisa Solinska rijeka.⁵

Godine 1226. umro je Petar Humski i splitskim knezom postao Grgur Bribirski, o kojem Toma Arcidakon pripovijeda da je bio moćan i bogat, a opet dobar upravitelj, pa su Splićani pod njegovom upravom mirno obrađivali polje i pasli stada.⁶ Kako je Grgur bio u velikoj milosti kod mladoga hercega Kolomana, koji je upravljao Hrvatskom i Dalmacijom, to je lako isposlovao, da Klis dođe u splitske ruke, a da templari dobiju Šibenik za Klis.⁷

Dne 14. travnja 1227. knez je Grgur zajedno sa svom splitskom općinom povjerio klišku tvrđavu Petru, sinu Ursovu, da je čuva poglavito na čast ugarske krune i na sigurnost i spas gradova Splita i Trogira.

⁵ Thomas Archidiaconus, o. c. 105.–106.

⁶ Ibidem, strana 113.

⁷ Smičiklas T., Codex diplomaticus sv. IV, str. 602.

Bez privole Splićana ništa ne smije raditi, a za jamstvo Petar polaže 1000 perpera, koje za njega isplaćuju njegovi prijatelji i rođaci.⁸ Tako su Splićani, postavši gospodari Klisa, proširili svoje granice i na njegov teritorij. Još godine 1251. Splićani drže Klis, jer se te godine piše njihov knez: Mihajlo mi-lošču Božjom i kraljevskoga veličanstva i pristankom bana Stjepana knez splitski, kastelan kliški i poljički.⁹ Split je, dakle, pružio svoje granice i preko Poljica.

Godine 1270. Klisom zapovijeda kraljev čovjek, koji kuša oteti splitske posjede i baciti granicu preko Solinske rijeke prema Splitu.

Mildrag, podžupan kliški, oteo je Splićaninu Ivanu Vitalisu zemlje uz Sutikvu (sub ecclesia sanctae Teclae), pa se kasnije svidio i izjavio na splitskom trgu pred svjedocima, od kojih je jedan kliški sudac Stjepko, da nema prava na te zemlje ni on, ni ijedan kraljev službenik, niti one pripadaju Klisu.¹⁰ Iz toga izlazi, da je Klis u to doba bio u rukama službenika kralja Bele III, i da su oni živjeli u priličnom miru sa Splitom, jer je tu ispravu napisao na splitskom trgu Luka, kanonik i zakletí notar splitski, 8. svibnja 1270., ali i to, da su Klišani ipak nastojali proširiti granice preko Solinske rijeke.

KLIS U VLASTI KNEZOVA BRIBIRSKIH

Dvadeset godina poslije toga Klis najednom nalazimo u vlasti Jurja I, brata moćnoga bana Pavla Bribirskoga, koji je 19. kolovoza 1292. dobio svu Primorsku Hrvatsku od Karla Martela kao vlastitu baštinu, a jednako je i suparnik Karlov dao iste zemlje godine 1293. kao »primorsku banovinu« Pavlu i njegovoj braći Mladinu i Jurju,¹¹ koji se 1294. godine zove »knez primorskih gradova«. Tada sjedi on u Klisu u svojoj kući, gdje izdaje pismo Trogiranima »Actum in castro Clissii, in domo domini Georgii comitis«.¹² Kakve su tada postojale granice između Splita i Klisa, ne spominje se.

Početkom XIV. stoljeća pogotovo su Šubići Bribirski gospodari Klisa. Knez Juraj 4. srpnja 1303. izdaje ponovo Trogiranima pismo u svojoj »komori gospodina kneza«.

Split ne može ni pomisliti, da se prepire sa Šubićima zbog granica, ta i u samom Splitu sin Pavlov ban Mladin ima svoj hospicij, u kojem izdaje povelje u prisutnosti svoga maršala i čitavoga dvora. U to doba Solin je bez ikakve sumnje u vlasti Šubića, jer oni godine 1300. sklapaju ženidbeni ugovor s goričkim grofom Duinom, i to je: »Actum Salonae prope flumen«.

Godine 1312. sinovi bana Pavla Mladin, Juraj i Pavao darivaju omiškoga kneza zemljom Jarane, pa i tu darovnicu izdaju u Solinu. S pravom, dakle, ustvrdit će njihov zastupnik na sudu godine 1328., da su Klis i Solin posjed

⁸ Idem, Cod. dipl. III, str. 266.

⁹ Idem, Cod. dipl. sv. IV, str. 261.

¹⁰ Katić Lovre, Selo Kučine i 13 isprava o Sutikvi, Zagreb 1897. Starohrv. prosvjeta, serija III, sv. 4., str. 156-157.

¹¹ Klaić Vj., Bribirski knezovi od plemena Šubić, Zagreb 1897. str. 32-33.

¹² Cod. dipl. VII, 174. - Klaić o. c. str. 62.

bribirskih knezova.¹³ To je posve prirodno, jer Solim od davnina pripada pod klišku župu.

Po jednom splitskom suvremenom kroničaru možemo zaključiti, da je sin bana Pavla Mladin II. svojatao splitsko polje i da je granice Klisa protezao sve do zidina splitskih. Miha Madijev je popratio Mladinov poraz kod Blizne u Dugopolju i njegovo sužanjstvo ovim riječima: (Ommissis) »Mercatores depraedabant (sc. Mladinovi ljudi) nec non terras et possessiones civium maritimum et Dalmatinorum per vim accipiebant et inter se per sortem ipsi dividebant asserentes, quod nobis subjacent omnia, quae extra civitatem sunt tam paterno quam jure potentiae a Deo nobis concessae.«¹⁴ Kao da se u tim tvrdnjama krije sjećanje na VII. stoljeće, kad Hrvati nisu dali Splićanima ni da provire preko gradskih zidova!

U to je doba moć bribirskih knezova već opadala, osobito poslije poraza Mladinova kod Blizne godine 1322., kad se on zatvorio u svoj tvrđi Klis. Udarac za udarcem stizao je Šubiće, a dalmatinski gradovi sklopivši međusobni savez nisu predali pred njihovom moći. Split, Trogir i Šibenik dali su se pod zaštitu mletačkog dužda. Split je to učinio 3. listopada 1327. predavši ključeve grada duždevu opunomoćeniku uz zakletvu devedeset i šest članova vijeća. I kad su Splićani ipak i pod duždevom zaštitom ne bi se ipak htjeli iznevjeriti svome zakonitome kralju, i zato nadodaju, da to čine: »salvis juribus et honorificentis domini regis Hungariae, qui habet vel habere deberet in dicta terra.«¹⁵

No i prije Splićana sprijateljio se s Mlečanima gospodar Klisa Juraj II. Bribirski. Mlečani su njega i brata mu Mladina već godine 1314. primili »za naše časne građane i za prave Mlečane.«¹⁶ Kao mletački građani, naravno, zapleli su se u mrežu interesa Republike sv. Marka. U Klisu sjedi Juraj II, gospodar Omiša i Skradina, i Splićani udaraju na njegove posjede, osobito na grad Omiš. Na ustuk tome dne 15. travnja 1323. provalio je Juraj u splitsko polje i zaplijenio svu stoku splitskih građana, našto su Splićani sa 1200 ljudi napali Klis, ali ih je Juraj oko 150 što zarobio, što posjekao.

Kratka je bila sreća Jurjeva, ta 7. lipnja 1324. bio je zaslužnjen od kneza Nelipića, kad je navalio na Knin.¹⁷

Žena Jurjeva, inače nepoznata po imenu, spasila je njega i ugled kuće bribirskih knezova, kad je sklopila mir sa Splitom i pustila iz kliških tamnica zaslužnjene Splićane. Tek godine 1326. pustio je knez Nelipić na slobodu Jurja Bribirskoga, jer mu je zaprijetila pogibao od bana Mikca Prodanića. Juraj se tada uprkos svojim neprijateljima hvalisavo piše »Dalmatiae comes.«¹⁸

Taj čas slabosti knezova bribirskih bio je zgodan za Splićane, da zatraže rješenje i uređenje granica između Splita i Klisa.

¹³ Katić, Zadužbine str. 214.

¹⁴ Michae Madii de Barbazanis, De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum etc. kod Lucija, De regno etc. ed. Blaev 1668, str. 377.

¹⁵ Cod. dipl. IX, str. 363-365.

¹⁶ Klaić, Bribirski knezovi str. 107.

¹⁷ Ibidem, str. 142.

¹⁸ Ibidem, str. 143.

Već 3. prosinca 1327. sklopili su savez pod okriljem Mletaka Split, Trogir i Šibenik.¹⁹

Da urede granice Juraj II. Bribirski i splitska općina dne 21. lipnja 1328. sporazumjeli su se i izabrali arbitražne suce šibenskoga komesa Maurocena i trogirskoga Ivana Gradonico. O toj raspravi imamo dosta i vrlo zanimljivih dokumenata.

Čudna je lakovjernost Jurja II, da prima arbitražu tih gradova, koji su pred samih šest mjeseci sklopili protiv njega savez sa Splitom. Sužanjstvo u Kninu ubilo je u njemu svaku otpornu snagu.

TOK RASPRAVE

Suci su imali uz ostalo suditi »de confinibus faciendis, ordinandis, determinandis inter dictas partes de territoriis et districtibus«. Knez Juraj i splitska općina obvezuju se čitavim svojim dobrima i posjedom, da će primiti sve, što suci osude i dovedu do nagodbe.

Dokumenat je o tome napisao Alexander Johannis Albertonis de Firmo, »notarius et nunc communis Spaleti«.²⁰

Na sud su obje stranke poslale svoje punomoćnike, koji će u ime svojih mandatara preuzeti obaveze.

Split je aktom od 23. listopada opunomoćio plemića Grgura, sina Petra Petrache, gradskoga suca, a knez Juraj poljičkog kneza Grgura Jurinića. Splitsku punomoć napisao je već spomenuti notar Aleksandar iz Firma, a Jurjevu Jacobus Boncambii de Fermo, publicus imperiali auctoritate notarius, a datirana je: »Actum est in quodam campo posito iuxta litus maris prope ecclesiam sancti Cosme et Damiani, quae est sita inter Salonam et Tragurium«. Taj položaj nalazi se u današnjoj Kaštel-Gomilici, gdje se još diže srednjovjekovna crkva sv. Kuzme i Damjana u romaničkom stilu.²¹

Oba su notara iz talijanskog grada Firma.²²

Dne 1. prosinca 1328. sastali su se mirovni suci u Trogiru u općinskoj palači. Najprije se ovjerovila isprava od 21. lipnja 1328., kojom su izabrani mirovni suci, zatim punomoć dana od Splita Grguru, sinu Petra Petrache.

Kod pregovora zatražio je splitski zastupnik Grgur, da bude slobodan prolaz trgovine kod Klisa i bez carine. Glede granica zahtijevao je, da granicom bude linija od mora kod crkve sv. Mihovila de Arena (kod solinskoga amfiteatra) pa do brda, a zatim od Splita do općinskih mlinova u Solinu (dakle do Solinske rijeke). Detaljno se granice obilježuju: od stupa, koji je međa između Splita i Trogira (u Lažanima u Kaštel-Kambelovcu) pa do Solinske rijeke,

¹⁹ Cod. dipl. IX, str. 372-374.

²⁰ Cod. dipl. IX, str. 399-400.

²¹ Cod. dipl. IX, str. 422-423.

²² Fermo je grad u Italiji u pokrajini Ascoli-Piceno, 7 km udaljen od Jadranskoga mora. U Sr. vijeku imao je neznatno sveučilište.

onda pravcem prema crkvi sv. Tekle (danas brdašće Sutikva u Solinu),²³ zatim sve do rijeke Badi (Žrnovnica) zahvativši Kameno (u Žrnovnici) i ravno na Mutogras (ad Montem Grassum) od mora do brda.

Ako knez Juraj ima među tim granicama koji (privatni) posjed, neka ga zadrži.

Potom nastupa Jurjev zastupnik knez Jurinić, čija se punomoć od 23. listopada 1328. također ovjerava.

Protivno od splitskoga zastupnika on ističe, da se te i takve granice ne mogu potvrditi, jer su neispravne (*tamquam veri non sunt*), a prave se granice Klisa i Solina, kojih je gospodar knez Juraj, imaju utvrditi od sela Brda (danas sjeverna splitska luka *vis-a-vis* Vranjica) pa ad Petram tonatam (Trešljeni kamen u Reambulaciji 1397., danas Tršćenica, novo splitsko groblje), odatle na Žrnovnicu i onda k Solinu i Klisu. Od Žrnovnice sav kraj do Cetine, koja utječe u more pred Omišem. Sa strane Solinske rijeke sve do Kotla (*usque ad Coctel*) u današnjem Kaštel-Sućurcu i od Kotla ravno do Smoljevca (*usque ad Sinolevichi* – što je krivo čitano i pisano mjesto Smoljevići) i do Crvenih stijena (u brdu Kozjaku nad Sućurcem).

Usto postavlja klauzulu kao i Splitsani, da se izuzimaju posjedi nadbiskupovi i drugih građana, koje drže u tim granicama. U pitanju carine nije popuštao Jurinić, ali je ostavio slobodan put kod Klisa. Mirovni su suci osudili, da Splitsani slobodno prolaze mimo Klisa bez plaćanja carine, a jednako ni Klišani ne će plaćati carinu u Splitu, na što je onda pristao i Jurinić, kliški opunomoćenik.

Suci su ovako odredili granice: Splitska se granica proteže od Splita do Solina, a od Solina prema Trogiru sve do stupa (u Kambelovcu), koji je međaš između Splita i Trogira. Potom slijedi obična klauzula – posjedi privatnika, crkava, mlinovi ostaju izuzeti, gdje bilo se nalazili. Suci nadalje razlažu, zašto se nisu mogli osvrnuti na prijedlog Jurinićev: »O granicama nismo mogli ništa odlučiti ni odrediti prema onome, što je iznio knez Grgur (Jurinić), opunomoćenik gospodina kneza Jurja, jer nam nije ništa predao, što bi moglo imati kakav (pravni) učinak, osim što nam je predao prijepis nekoga privilegija na pamučnom papiru, no tome se ne može dati nikakva vjera, povrh svega opirali su se tome Splitsani i njihov sindik, jer da će se jasno dokazati, da je to falsifikat, ako se donese original, po kojem je napravljen prijepis. Na to smo mi suci mnogo puta upozorili i rekli spomenutom zastupniku, da za spoznanje istine iznese pred nas spomenuti privilegij (u originalu). On je tražio odgodu služeći se mnogim praznim (frivolnim) izlikama, a ne razlozima i nije se pobrinuo, da zatraženo učini, i zato smo odlučili, da o prednjem pitanju donesemo neku odluku (*de predictis acquievimus definire aliquid*). Notar Superantius Ranaldi de Cingulo napisao je ovu osudu u dva primjerka i naveo svjedoke, a potpisali su je naprijed spomenuti suci, knezovi Trogira i Sibenika«.²⁴

²³ Katić, Selo Kučine i t. d.

²⁴ Cod. dipl. IX, 436-441.

FALSIFIKAT PRIVILEGIJA

Upada u oči, kako splitski opunomoćenik uporno traži od kliškoga opunomoćenika original privilegija, tvrdeći dapače, da je to prosti falsifikat. Po čemu je sudio, ako nije vidio taj falsifikat? Stvar je vrlo zanimljiva, i zagonetka se rješava po kolektaneima, koje je Lucius sakupio za svoja povijesna djela, a koja se kolektanea nalaze u splitskom kaptolskom arhivu. Taj je dokumenat vrlo važan i za poznavanje načina, kako su se pravili falsifikati, a i za razlog njihova nastajanja, naime da se obrani posjed, koji se držao ili nije držao opravdanim, a nedostajao je pravni dokumenat o njemu.

U Luciusovim kolektaneima nalazi se prijepis očitovanja, koje je dao kapelan, a ujedno i pisar Jurja II. Bribirskoga, svećenik Jakov, koji je također bio iz Ferma. To je očitovanje on dao pismeno 26. rujna 1329. pred mnogim kvalificiranim svjedocima, pravnicima i notarima, sucima i građanima trogirskim i šibenskim. Isprava je napisana u Bunjama, u uvali Sv. Arhandela na trogirskom teritoriju. Ovo je očitovanje zaista napisano deset mjeseci poslije osude, ali sadržaj njegov bio je bez sumnje poznat Splicićanima, a jedini Jakov de Fermo mogao im ga je direktno ili indirektno saopćiti. On nam u svome očitovanju iznosi, kako je onaj falsifikat nastao i koliko je on pri tome poslu sudjelovao. Značajno je, da su svi notari, koji su imali udjela u ovoj raspravi o granicama, rodом iz istoga grada Ferma, pa lako da je knežev pisar Jakov njima odao tajnu prije rasprave ili za samoga suđenja i možda dobio za to i novaca od Splicićana. Svakako su Splicićani znali za falsificiranje privilegija.

Kad su se Splicićani već poslužili otkritom tajnom, onda su se pobrinuli da im posluži i u budućnosti, pa zatražili od Jakova, da dade o tome svoje svjedočanstvo, a on je zadovoljio njihovu traženju i dao ovu

IZJAVU

»In Christi nomine. Amen. Anno ejusdem a nativitate Millesimo trecentesimo vicesimo nono, Indictione duodecima, pontificatus Domini Johannis Pape vicesimi secundi, die sexto decimo mensis septembris. Quoniam, ut testatur quidam sanctus, humanum est peccare, diabolicum est perseverare, angelicum emendare, ego dopminus Jacobus, presbiter de Firmo, capellanus quandam magnifici viri comitis Georgii, nati bone memorie domini Pauli, bani Croatorum, volens ipsi domini (!) Georgio tamquam domino meo complaceam, imo (!) potius Dei timore posposito (!) et diabolica instigatione comotus (!), dum ipse comes Georgius pro se et eorum Clissiae ex una parte et quidam nobiles civitatis Spaleti pro ipsa civitate et singularium personarum eiusdem cognationis (ex) altera, pro quibusdam litibus et controversiis confinium et aliorum iurium ipsarum partium compromitterent in magnificos et sapientes viros dominum Lodovicum Maurocenum Sibinici et Joannem Gradonicum civitatis Traugurii honorabiles comites et hoc annum post festum omnium sanctorum dominus comes Georgius uno mane bene tempestive recessisset de Almisio et quesivisset Salonam ducens secum solum me dopminum Jacobum praedictum et duos alios iuvenes equites, et dum venissemus per viam de nocte et dominus comes Georgius et ego haberemus ad invicem consulere, quando

fuius ad flumen Vadi et dies inciperet fieri, dictus comes Georgius dixit michi, quod ibi incipiebant confines Clissie et quod ipse viderat quodam (!) privilegium regale, quod faciebat mentionem de confinibus inter Clissam et Spaletum et propter istas guerras non recordabatur, ubi posset esse, et petivit a me, si possem ei aliquam scripturam de hoc quod sibi prodesset (facere). Cui ego dixi, quod ad haec, quae alicui scripture adhiberentur fides, oportebat quod fieret per aliquam notam imperialem vel per aliquam notam iurati alicuius litterae cum quibusdam sollempnitatibus, quae in talibus institutis requiruntur: sic qui sunt anni Domini, indictio, mensis dies, testes, nomen note, argumentum et quaedam alia; vel quod fieret per modum privilegii cum sigillo autentico alicuius regis vel alicuius domini illius contratae.

Qui dominus comes confidens de me dixit mihi, quod ego scriberem sibi unum privilegium, quia ipse bene sciebat confines et diceret mihi et de sigillo dimitterem super eum facere; cui ego respondi, quod non erat bonum, quod ego scriberem, quia littera mea forte recognosceretur et non possem ita bene defendere ipsum privilegium, cum advocabor pro ipso coram antedictis dominis comitibus, arbitris iudicibus inter ipsas partes. Sed ego bene componerem et dictarem ipsum privilegium et quod ipse dominus comes mitteret ser Stoyano de Scardona, qui satis competenter sciebat et ego sibi dicerem et ipse Stoyanus scriberet ipsum privilegium. Qui dominus comes Georgius statim misit unam litteram comiti, qui erat in Scardona castellanus, quod mitteret Clissam ad eum dictum Stoyanum, qui indigebat ipso. Qui Stoyanus missus ab eo comite Petro venit Clissam. Cui dictus dominus comes Georgius dixit, quod ipse scriberet illud, quod ego dicerem sibi, et ambo ivimus ad capellam, quae est in castro Clissie et ibi dominus Stoyanus in quadam carta cutinea scripsit dictum privilegium sicut ego sibi dicebam et legebam de verbo ad verbum et sicut ego discriveram et composueram et sicut dominus comes Georgius dixerat mihi de confinibus praedictis. Quo scripto ego ipsam cartam aliquantulum obfuscavi et deturpavi ut apareret antiqua et vetus et tradidi ipsam domino comiti praedicto, ut sigillum apponeret. Qui dominus comes ivit et sigillavit ipsum de quadam cera rossam (!) et grosso modo et postmodum probavit, portavit ipsum et ostendit michi. Cui ego dixi, quod non bene stabat, quod quilibet posset advertere de ipso sigillo et propter ceram novam et male erat factum et quod cera volebat (valjda debebat!) esse aliquantulum fusca, non haec, quae videretur antiqua, et ego ipse ivi et accepi de quodam cereo veteri, qui erat in dicta capella Clissie et ostendi ipsi comiti dicens, quod illa esst bona cera, eo quod videbatur antiqua. Tunc dictus dominus comes vocavit me et duxit me ad cameram suam et expulsis omnibus remansimus ibidem dictus dominus comes et domina comitissa, eius uxor, et ego, et clauso hostio (!) dicta domina comitissa aperuit quandam cassam et accepit quodam (!) sigillum duplex, quod erat in una pixide seu scatula et accenso igne nos tres sigillavimus dictum privilegium cum dicto sigillo, quod erat de aere seu ottono contrafactum ad modum sigilli Ladislavi codam (!) rege (!) Ungariae ponentes in eodem quandam cordam sericam, quam accepimus de quodam alio privilegio. Quo privilegio sigillato cum dicto sigillo aliquantulum ego accepi aliquantulum de cinere et pulvere et miscui simul et posui in quadam petia panni linei subtilis et proieci super ceram ipsius sigilli, ut videretur antiquum.

Quibus omnibus sic peractis dictus dominus comes Georgius misit litteras dicto domino comiti Traguriensis quod placeret sibi mittere magistrum Sup(e)rancium notarium comunitatis Tragurii Clissiam dictum magistrum Suprancium ad accipiendum copiam praedictorum si originalia volebat mittere. Et dictus magister Suprancius veniens Clissiam accepit copiam dicti privilegii in quadam carta bombacina et portavit dicto domino comiti traguriensi. Cuius quidem privilegii tenor per ordinem talis est:

Ladislaus Dei gratia Ungariae, Dalmatie, Croatiae, Rame, Servie, Galitie, Lodomerie, Cumanie, Bulgariaeque rex universibus (!) tam praesentibus quam futuris praesens rescriptum inspecturis salutem in omnium Salvatore. Ad universos notitiam harum serie volumus pervenire. Populus et comunitas de castro Clich ad nostram accedentes praesentiam exhibuerunt (!) nobis privilegium Bele avi nostri illustris regis Ungariae datum super collatione totius terrae Zolon sub metis et terminis designatis eisdem concessis, qui a nobis instantissime petierunt ut ipsum privilegium, collationem et ordinationem regis avi nostri charissimi eius (mjesto eis!) factam ratam habere et nostro dignaremur privilegio confirmare cuius quidem privilegii tenor talis est:

Bela Dei gratia Ungariae, Dalmatie, Croatiae, Rame, Servie, Galicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgariaeque Rex omnibus Xri (Christi) fidelibus praesentium paginarum inspecturis salutem in Domino. Dignum est et regie convenit maiestati ut hi, qui sibi fidelitatem curant impendere et grata servitia exhibere digna recompensatione de hoc gratie beneficio fruantur. Quod per haec et illi suorum praemia servitiorum gaudeant recepisse, et alii ad serviendum inveniuntur promptiores, ea siquidem nos circumspectione attendentes fidelitatem et populorum, quae nobis semper et maxime necessitatis tempore exhibuerunt, totam terram Zolon sicut in aliis nostris litteris continetur. Ordinamus etiam sub eisdem metis et terminis sicut dominus Stephanus Dragonovich una cum Zimch centurione et aliis nobilibus tam Dalmatis quam Croatorum circumdedit metae et termini praedicti prout idem Zimch centurio nobis retulit hoc ordine designavit: Prima meta incipit a flumine Sernovich directe ad mare ubi intrat dictum flumen et dein directe ad punctam ad sanctum Laurentium et deinde directe ad sanctum Petrum ad ecclesiam omnium sanctorum et deinde directe ad petram quae dicitur Chila et deinde ad Petram tonatam et deinde directe ad Bilibri(g), ubi est sub ipsa petra incisa Bristiuhiza et deinde directe ad mare salvis confinibus datis illis de Poliz. Alia vero meta ex parte Tragurii incipit in mari directe ad petram incisam quae vocatur Chothal et deinde directe ad montem ubi ferum (!) fixum est intus rupes cum his omnibus, quae ad ius regium pertinet (!) in eisdem ad praedictum castrum Clich eisdem et populis et comunitati de Clich contulimus ex gratia speciali eis, quam suis succedentibus perpetuo possidendum. Reliquum vero totum a usque ad terram sancti Domnii et sancti Benedicti pro sustentatione dicti nostri castrum Clich duximus conservanda.

tempore antecessorum nostrorum primitus haec fuerunt. Ut igitur haec nostra donatio nostris nostrorumque temporibus successorum tam siquidem suis succedentibus salva semper incocussa perseveret et augmentum certitudinis lite-

ras (!) nostras duplicis et pendentis sigilli nostri munimine eisdem concessimus roboratas. Datum apud villam Bosubeg per manus magistri Smaragdi Alben(sis) praepositi et curie nostre vicecancelarii dilecti et fidelis nostri anno Domini MCCLnono regni autem nostri anno XX quarto.

Nos itaque qui cura suditorum (!) nostrorum et specialiter populorum et comunitatis dicti Castri Clich tenemus eorum conservare ilibbata (!) attendentes servitia et fidelitates ipsorum quas nobis et regno nostro continue in-penderunt iustisque e(o)rundem petitionibus inclinati ipsum privilegium et ordinationem praedicti avi nostri carissimi de verbo ad verbum insertum praesentibus ratum habentes et acceptum nostri duximus afirmandum (ut) igitur huiusmodi confirmationis serie et robur perpetuae firmitatis obtineat praesentis eisdem concessimus duplicis et pendentis sigilli nostri munimine roboratas.

Datum per manus magistri Bartholomaei aule nostre vicecancelarii dilecti et fidelis nostri anno Domini MCCLXXX regni autem nostri anno nono.

Postmodum a civitate Tragurii in palatio civitatis pro parte dicti domini comitis Georgii et comitis Clissie comes Gregorius de Polizia tamquam procurator constitutus ad causam ab ipso domino comite Georgio, quaedam exemplaque quorundam privilegiorum coram dominis dictis comitibus arbitris produxit et ego dopminus Jacobus antedictus tamquam advocatus eiusdem ipsa privilegia et maxime dictum privilegium de dictis confinibus defendebam, approbabam et pro posse verificabam. Et ex adverso pro parte dicte civitatis Spaleti egregius vir dominus Donatus Contarinus honorabilis comes dicte civitatis Spaleti una cum certis viris nobilesque et sindico dicti municipii Spaleti coram dictis dominis arbitris comparebat, cumque per tempus et temporum intervalla inter utramque partem coram praedictis dominis arbitris praefata questio fuisset discussa et saepissime datis multipliciter terminis hinc et iuribus partium praedictarum discussis et demum in causa conclusi saepe dicti domini comitis arbitri quod istas controversias prout melius debuerit et potuerit de iure definitivam sententiam terminaverit, prout scriptum constat manu magistri Superantii, notarii civitatis Tragurii. Unde ego dopminus Jacobus praedictus poenitentia ductus et mente compunctus timens periculum anime mee et sciens pro certo ante tribunal Summi Iudicis in die iudicii de his et de aliis me rationem penitus redditurum vidensque me in praedicto negotio tam enormitus excessisse in multorum non modicum praeiudicium et gratiam et in semitis iustitiae minime ambulasse, sed potius bonitati restitisse et praeposuisse perfidiam veritati cupientesque (= cupiensque) iniquitati praevalere iustitiam ac sacrum canonem reminises (= reminiscens) et legem que (tis = titulis?) fatur neminem divini timoris arbitrum immemorem nec saluti proprie anteponeere comodum et ne iura dicte civitatis Spaleti et Archiepiscopatus et aliarum ecclesiarum et singularium personarum dicte civitatis Spaleti nec velut in posterum et debite et si qua forent aliquod diminuta praetextu dicti privilegii seu mee alegationis et difensionis praedictorum reducentur in pristinum pateat publice et coram omnibus quibus potest et quorum interest et interesse posset in posterum, quod manifestare satago non metu, non dolo, non odio vel amore, praetio vel precibus, sed propter ipsam veritatem, quod

Deus est, et ad pugnandam coram praedictis dominis comitibus arbitris confessum et compositum et dictatum per me dominum Jacobum praedictum (privilegium de praedictis confinibus inter Clissiam et civitatem Spaleti et ipsius exemplum productum et ostensum coram praedictis dominis comitibus arbitris - ovo u zaporkama precrtano) et scriptum per dominum Stoyanum de Scardona ac sigillatum per ipsum dominum comitem Georgium et dictam comitissam eius uxorem et me dominum Jacobum praedictum loco et tempore, modo et ordine, quo superius per me ipsum dominum Jacobum est plenius declaratum. Quapropter pia correctione consciencie mee cupiens quoslibet nunc et in posterum in eorum iuribus posteros conservare et falsitates prout abicere omni studio ac providentia quanta possum praesentis propria manu scriptum ad maiorem fidem et certitudinem praedictorum vel omnibus hic praesentibus et et aliis quibuscunque eadem quocunque loco et tempore inspecturis cupio, et reliqua, notam et quod fides ac credulitas praedicto privilegio et exemplo ex infradictis sumpta sit adhibenda (adhibenda) Quam quidem praesentem scripturam ad maiorem corroborationem ipsius et inde testationem falsi privilegii antedicti et ne in perpetuum robur seu firmitatem obtineat et ne unquam dicte comunitati Spaleti, Archiepiscopatus et aliis ecclesiis aut singularibus personis de civitate Spaleti aliquando inferat documentum, sed ut quilibet in comuni et specialibus suo iure fruatur humiliter supplico et obsecro per viscera misericordie Jesu XRI ut michi indulgeatur et praedicti domini comites scilicet Sibinici, Tragurii et Spaleti velent (!) et placeant propria veritate manifestanda et conservanda ipsam suis sigillare et comunire sigillis et quod alii (!) hic asistentes (!) notarii et alie literate (!) persone se subscribant et manum apponant in ipsorum remissionem omnium peccatorum (!)

Ego Petrus Jacobi de Blandionibus de Ancona iudex huic praesenti scripture et confessioni praedicti presbiteri domini Jacobi interfuisse confiteor.

Ego Angelus Amici de Contatis de Asculo imperiali auctoritate iudicis ordinarii et notarius publicus constitutus huic praesenti scripturae et confessioni praedicti presbiteri Jacobi domini interfui et subscripsi.

Ego Dominicus Jacobus de Monte Arboni imperiali auctoritate notarius et nunc comunis Tragurii hiis omnibus interfui lectis per dictum dominum Jacobum ad robur omnium et cautelam me subscripsi. Et ego Bogdanus Divnic de Sibinico imperiali auctoritate notarius et nunc comunis vel libere civitatis tabelio huic praesenti scripturae et confessioni superscripti domini Jacobi interfui et me subscripsi.

Actum in valle Sancti Archangeli ad pungias in districtu Tragurii praesentibus praedictis dominis comitibus Sibinici, Tragurii et Spaleti, domino Francesco Bradani de Venetia, domino Petro de Blandionibus de Ancona iuris perito, domino Daniele Jacobi, Michaelae Stephani, domino Chasioto Nicole, Nicolo Mathei, Federico Mathei, et Desa Joannis de Tragurio et Dominico Jacobi praedicto notario comunis Tragurii, Radoslavo Michieli, iudice Radino Joannis, Dominico Joannis Georgi Desini de Sibenico, magistro Angelo notario dicti comunis Sibenici et multis aliis testibus ad hec specialiter vocatis

et per me dominum Jacobum praedictum. Et ego dominus Jacobus Bongambii Presbiter, publicus imperiali auctoritate notarius praedictus... posui consueto.²⁵

Već je spomenuto, da je ovo očitovanje Jakova iz Ferma vrlo interesantan dokumenat i jedinstven svoje vrste, jer nam pokazuje potanko, kako nastaje falsifikat i zašto se sprema.

Juraj II Kliški, dugogodišnji knez splitski (1303–1322), izgubivši tu čast poslije poraza njegova brata Mladina kod Blizne blizu Klisa 1322. godine postao je ljut neprijatelj tome gradu. Pljačkao je splitsko polje i zarobio dobar broj Splitsana, koje je držao u kliškim tamnicama. Tada je on bio uz Klis još gospodar Omiša i prijatelj Poljičana, koji su za nj vojevali protiv kneza Ivana Nelipića. Dne 7. lipnja 1324. dopao je Juraj sužanjstva pobijeden kod Topolja blizu Knina od Ivaniša Nelipića, kojega su Splitsani izabrali svojim knezom uprkos Jurju. Na taj rat misli Juraj, kad kaže, da su mu se izgubili dokumenti o granicama u splitskom polju.

Tek kad je i knez Ivaniš Nelipić dospio u kritičan položaj, jer je kralj Robert poslao bana Mikca Prodanića protiv njega, Nelipić je pustio Jurja iz tamnice (1326), a Jurjeva žena sklopila je godinu dana prije mir sa Splitsanima (1325). Tada su počeli pregovori oko uređenja granica između Klisa i Splita. Zbog toga knez Juraj nagovara Jakova iz Ferma, neka mu izradi kakav pravni dokumenat o granicama. Najvjerojatnijim se mogao prikazati kakav privilegij podijeljen od kralja Bele II. u zahvalu Klišanima, koji su ga rado primili u svoj tvrđi grad, kad je bježao ispred Mongola. Klis je junački odbio navale Mongola, pa je nagrada za to djelo bila i zaslužena i vjerojatna, a Split je hladno primio Belu, pa se kraljica po odlasku Mongola vratila u Klis, odakle je pustošila splitsko polje gore od samih Mongola. Vrlo je vjerojatno, da je zaista Juraj II. imao kakav privilegij od Bele II. i da mu se taj izgubio za njegova sužanjstva u Kninu, a taj je bez sumnje bio na korist Klišana, a na štetu Splitsana. Bela II. izdavao je mnoštvo takvih privilegija, u kojima spominje, nažalost samo općenito i stereotipno, zasluge svojih vjernih.

Kad knez nije imao pravi dokumenat u ruci, onda kuša nadoknaditi ga falsifikatom. Njegov kapelan i pisar Jakov kao čovjek vješt pravu iznosi pred oči knezu, što se zahtijeva, da dokumenat izgleda autentičan: vrsta i dijelovi isprave, datiranje, svjedoci, naziv isprave, t. j. je li povelja, privilegij, darovnica i sl., zatim je potreban autentičan pečat kralja ili kojega područnog njegova službenika.

Kad je knez zatražio, da mu napiše falsifikat, za koji bi mu on sam dao sadržaj po sjećanju o granicama, ipak se Jakov nije usudio sam pisati taj dokumenat, jer bi na suđenju Splitsani lako prepoznali njegov rukopis. Stoga je svjetovao kneza, neka dozove iz svoga grada Skradina pisara Stojana, što je i učinio, pa je Jakov diktirao, a Stojan od riječi do riječi pisao njegov diktat.

Kad je sve bilo zgotovljeno, onda je Jakov kartu na dimu načadio i proguzvao, da izgleda starija, i predao je knezu Jurju, da stavi na nju pečat, a on je falsifikat pečatao udarivši pečat na crveni vosak. To je bilo loše i nespretno izvršeno (grosso modo), pa je Jakov izjavio, da stvar nije uspjela, te

²⁵ Lucius, Collectanea: Spalaturn. Archivium Capituli Spalatensis No 538. Scrinium B fol. 166r–171v.

bi svatko lako poznao, da spis nije autentičan već po samom vosku, koji je nov. Nato je sam Jakov potražio i našao u gradskoj kapeli neku staru voštanicu i pokazao je knezu rekavši, da je taj vosak dobar, jer izgleda star. Tada ga knez odvede u svoju sobu i udalji iz nje sve, koji su tu bili, a ostadoše unutra sam knez, kneginja i Jakov. Kad su zatvorili vrata sobe, onda je kneginja otvorila škrinju te iz nje izvadila nekakav dvogubi pečat od mjedi, koji je bio u kutiji. Zažarivši ga na ognju udariše ga na vosak i objesiše na povelju.

Pečat je bio s likom ugarsko-hrvatskog Ladislava Kumanca (1272-1290). Da bude veća vjerojatnost, pečat su objesili o svileni konopac, koji su digli s jednog starog dokumenta.

Što se tiče pečatanja, falsifikator je dobro bio upućen u pravila kancelarije mađarskih kraljeva. Već od Bele III. (1172-1196) pečat je glavni dokaz autentičnosti isprave, te svjedoci nijesu potrebni. Tako ih nema ni na ovome falsifikatu.²⁶

Kad je sve bilo zgotovljeno, pozvao je knez Juraj trogirskoga načelnika (komesa), neka pošalje kancelara trogirskoga općine Superancija, da prepíše taj dokumenat. (To je učinio zato, što je trogirski knez bio mirovni sudac između Klisa i Splita.)

Superancij je došao i na pamučnom papiru (charta bombacina) prepisao podmetnuti mu privilegij, koji je kazivao, da je kralj Ladislav Kumanac bio zamoljen od Klišana, da bi im potvrdio privilegij svoga djeda Bele, koji je on dao Klišanima darujući im solinske zemlje s određenim granicama (privilegium datum super collatione totius terre Zolon). Zatim se citira u cjelosti taj Belin privilegij. Kralj ističe, da je pravo i da se pristoji kraljevskom veličanstvu, da nagradi one, koji su vjerni i spremni na usluge kralju, da tako i oni prime nagradu i drugi se potaknu na spremnu službu. Stoga kralj daje Klišanima, koji su se pokazali njemu vjerni u doba najveće nevolje (misli na tatarsku najezdu) Solin u granicama, kako se nalaze označene u nekoj drugoj ispravi. Ta isprava jest reambulacija, koju su izvršili Stjepan Dragonović i kapetan Zimch i drugi plemići, Dalmatinci i Hrvati. Te su granice: od rijeke Žrnovnice do mora, gdje je ušće te rijeke i odatle k crkvi sv. Petra i k crkvi Svih svetih i onda upravo k brežuljku Kili i k Trščenici (Petra tomata) i onda ravno na Bilibrig, pod kojim je usječen kamen, i ravno na more. Druga je granica prema Trogiru od Kotla prema brdu na kamen, gdje je udjeven čavao (danas predjel Čavao u Kaštel-Sućurcu) pa na brdo i dalje do Klisa. Sve se to dariva Klišanima i njihovim nasljednicima. Darovnica nosi na sebi viseći dvogubi pečat, a napisao ju je magister Smaragdus, kraljev vicekancelar, godine 1259., kraljevanja Belina 24.

Ladislav, naklon Klišanima zbog njihove prokušane vjernosti, odaziva se njihovoj molbi i daje prepisati Belinu ispravu od riječi do riječi te je potvrđuje osnaživši je također dvogubim pečatom, i tu je potvrdu tobože napisao Bartolomej, kraljev vicekancelar godine 1280., kraljevanja Ladislavljeva godine 9.

Potom pripovijeda Jakov, kako je knez Grgur Jurinić kao opunomoćenik kneza Jurja Kliškoga, iznio pred mirovne suce neke isprave, koje je Jakov

²⁶ Kostrenčić, Fides publica, Beograd 1930, str. 99.

branio i dokazivao, da su autentične, osobito onu o granicama. Falsifikat je dobro i smišljeno sastavljen. Forma, datum, lični podaci kraljeva i kancelara potpuno odgovaraju vremenu, u koje je tobože izdana isprava i njezina potvrda. Jasno je, da je Jakov dobro poznavao kancelarijski posao. Formule falsifikata uzete su iz drugih autentičnih Belinih i Ladislavljevih isprava. Valjda je takvih isprava i bilo u arhivu kneza Jurja II. Ladislav je godine 1278. izdao darovnicu banu Pavlu Šubiću, ocu Jurjevu, i Stjepanu, stricu Jurjevu, u kojoj su ove riječi: »presentibus pariter et futuris presentium notitiis habituris salutem in omnium salvatore«. ²⁷

Na ispravi Belinoj iz godine 1242. u protokolu stoji fraza: »Bela omnibus Christi fidelibus paginam presentem inspecturis« ... ²⁸

Jednako Bela u ispravi danoj u Klisu 1242. pozdravlja Zadrane: »salutem in domino«, a u njega je običniji pozdrav: »salutem et omne bonum«. Vicekancelar Bartolomej upotrebljava frazu: »Proinde ad universorum notitiis harum serie volumus pervenire«. ²⁹ Jednake fraze i formule upotrebljava i Jakov u svome falsifikatu, koji je načinjen u stilu kraljevske kancelarije odnosa vremena. Jedino materijal isprave mogao ga je odati, naime njegova novost, ali je Jurjev punomoćnik donio samo prijepis, koji je učinio trogirski općinski kancelar, i Splitsani ne vjerujući prijepisu traže original. Već je rečeno, da im je možda sam falsifikator izdao tajnu, ali nije isključeno, da se njihovo tvrđenje, da je sve to prosti falsifikat, možda osniva i na opažanju samoga trogirskoga kancelara, kojemu se mogla poroditi u duši sumnja o autentičnosti isprave, već dok je prepisivao kopiju. Falsifikat nije postigao svrhu, a da je postigao, granice, koje se u njemu nalaze i koje je Grgur Jurinić predlagao, bile bi ubitačne za Splitsane, jer bi izgubili polovicu svoga teritorija.

Granice Jurinićeve jednake su onima u falsifikatu, samo što su naznačene obrnutim redom.

Pošto je Jakov očitovao, kako je falsificirao isprave Belinu i Ladislava Kumanca, iznosi i tijekom parnice pred trogirskim i šibenskim komesima i kaže, da je definitivnu osudu napisao trogirski notar Superancij, dakle onaj isti, koji je i prepisivao na Klisu Jakovljevičelaborat.

Napokon ističe Jakov svoje pokajanje zbog toga djela, za koje znade da će davati računa na Sudnjem danu, pa videći, koliko je štetu nanio velikom broju ljudi, voleći nepravdu i prijevaru nego dobrotu i poštenje, a sada želeći sve to popraviti i otkloniti ubuduće nepravdu, očituje, da je on sastavio privilegij i diktirao ga, Stojan ga je pisao, a pečatali ga knez, kneginja i sam Jakov. Sve to izjavljuje nenagnan ni strahom ni prijevarom, ni mržnjom ni ljubavi, ni plaćen ni moljen, već radi same istine.

Moli za oprostjenje i neka suci, knezovi trogirski i šibenski, prime tu izjavu i potvrde je svojim pečatima.

Izjavu su potvrdili i potpisali kao svjedoci i nekoji notari.

²⁷ Cod. dipl. IV, 284.

²⁸ Cod. dipl. IV, 144.

²⁹ Cod. dipl. VI, 439, 452.

To je napisano kod Sv. Arhandela »ad pungias« (zapravo »ad bugnas« – kod Bunja) na trogirskom teritoriju.

Uz službene ličnosti nabrajaju se i mnogi drugi svjedoci posebno zvani (coram multis aliis testibus ad hoc specialiter vocatis).

Po svemu se vidi, od kolike je važnosti bilo, da se opovrgne taj falsifikat i da mu se uništi svaka moć pravnog dokumenta. Izjava pred tolikim svjedocima iz Trogira i Šibenika data je zaista na trogirskom teritoriju, ali blizu šibenske granice, da bude lakši pristup na ročište i Trogiranima i Šibenčanima.

Bunje se nalaze pred otokom Sv. Arhandela u morskoj uvali, koja se širi ispred toga otočića (kod Drvenika), na obali između Vinišća i Voluje. (Otok Sv. Arhandela kao i Vinišće bili su posjed benediktinskoga samostana sv. Ivana u Trogiru. Voluju spominje Lucius kao dobar kamenolom. Sve je to teritorij staroga Trogira. Bunje su zadržale svoje ime sve do danas, a seljani pripovijedaju, da su bile negda vrlo plodne vinovom lozom).³⁰

NOVE PARBE I NAGODBE

Ni ova presuda trogirska i šibenska kneza nije dokrajčila nesuglasice između dvaju gradova. Samo pet godina poslije presude sklopio je Mladin III, sin Jurja II, mir sa Splitsanima, da se likvidiraju razne svade i štete, a to je znak, da je neprijateljsko stanje i poslije one presude potrajalo. Mir je sklopljen i potpisan u kliškoj crkvi i ustanovljeno je, da će se opet sastati ugovorne stranke u Solinu, ako se porodi kakav nesporazumak. I jedan od kneževih ljudi, Hran, naknadno je potpisao taj ugovor u crkvi Gospe od Otoka u Solinu. Ni ta nagodba između Mladina III i Splitsana nije bila trajna, i oni protiv nje protestiraju, a taj je protest: »Actum in ecclesia S. Marie in Salona«.³¹ Ta činjenica dokazuje, da je desna obala rijeke bila u vlasti Splitsana. Mladinova mletačkofska politika morala je izgaditi njegove nesuglasice sa Splitom, koji je u to doba bio u vlasti Mletaka. Nalazimo godine 1348., da Mladin traži pomoći u dalmatinskih gradova Šibenika, Trogira i Splita. No skorašnja bolesti i smrt njegova pomutila je opet te dobre odnose. Kad je taj »štit Hrvata« 1. svibnja 1348. umro u Trogiru, gdje je bio i pokopan, njegova udova Jelena, sestra Dušana Silnog, zatražila je od brata pomoć u teškim prilikama, u kojima se našla, pa joj je on i poslao čete pod zapovjedništvom nekoga Palmara i Mrzote. Splitsko je polje od tih četa postalo ugroženo, a time i njegove granice, pa na obranu Splitsana i svoga posjeda u Solinu nadbiskup splitski Ugolino de Mala Branca gradi u Prosiku kod Solina tvrđavu i sam glavom u njoj prebiva ne dopuštajući, da se s Klisa ikakva šteta nanosi Splitsanima.³²

Za baštinu iznemoglih knezova bibrirskih otimaju se Mleci, Jelena udova Mladina III, za svoga brata cara Dušana, i Jelena sestra Mladinova, majka Tvrtka I.

³⁰ Po saopćenju dra. Ivana Delalle.

³¹ Katić L., Solin od VII. do XX. stoljeća. – Posebni otisak iz Priloga za povijest umjetnosti u Dalmaciji, br. 9. – 1955., str. 41.

³² Ibidem, str. 44.

Jeleni, sestri Dušanovoj, ponudiše Mlečani 50.000 malih lira za Klis, pa onda 70.000 i svakomu njezinu dvoraniku po 3.000 libara; ako sklone kneginju, da im preda Klis. Ugarsko-hrvatski kralj Ludovik nije mogao trpjeti, da se od njegove kraljevine Hrvatske otkidaju tvrđi gradovi, pa je poslao vojsku u Hrvatsku. Mlečani kušaju podmititi cetinskoga kneza Ivaniša Nelipića s 10.000 libara, da napusti hrvatskoga bana Nikolu Banfija, koji je posjedao srpsku vojsku u Klisu, dapače nude Dušanu Silnome 140.000 libara, da prepusti njima Klis i Skradin. Ban Nikola poziva Hrvate, da udaraju na dalmatinske gradove i njihove kotare (kojima su obladali Mlečani), samo neka štede Split. Sila bana Nikole i Ivaniša Nelipića prinudila je Dušanova vojvodu Palmana, da ostavi Klis i vrati se u Srbiju, pa tako je Klis dopao ugarsko-hrvatskoga kralja Ludovika. To je bilo godine 1356., a godinu dana kasnije (1357) Splitski su zatvorili u crkvu sv. Matije mletačku posadu, a mletački knez predao im ključeve grada. Tako su Klis i Split bili u rukama jednoga gospodara, koji je doskora mirom u Zadru dobio i čitavu Dalmaciju (1358). Za vjernu je službu kralj postavio u Klisu kneza Ivana Nelipića.³³

Već 1356. u ožujku, čim je Ludovik zadobio Klis, poslali su Splitski kralju poslanstvo, da se uredi granice, i to po prilici onako, kako su tražili za parnice s Jurjem II Bribirskim. (Od stupa u Vlakama, koji bilježi granicu između Trogira i Splita, i od stupa do rijeke Solina grada, sa svim njegovim zidinama gornjim i donjim, pravcem na Prosik, uključujući u ove granice tri sela, t. j. Kučine, Križ i Goricu s njihovim područjem i pripadnostima, i od Gorice prema rijeci Badi (Žrnovnica), i od rijeke počevši od Kamenoga sve do crkve sv. Petra Gumajskog sa čitavim brdom od vrha do mora).³⁴

Ne znamo, kakav je uspjeh postiglo to poslanstvo, ali spor sigurno nije riješen, barem ne za duže vrijeme, jer godine 1367. tužili su se Splitski kralju po svome poslaniku Zaninu Ciprijaniću zbog neodređenih granica između njih i Klisa, zbog čega su nastale razmirice i neprijateljstva. Kralj je nato dao pismenu naredbu banu Tomi, da ispita stanje stvari pa ga usmeno obavijesti, a on će onda donijeti odluku.³⁵

Uza sve to nije se ni tada uredilo pitanje, jer su kastelani kliški i opet uznemirivali Splitskane, pa je kralj godine 1370. opomenuo kastelane Klisa, Cetine i Livna, da ne nanose nepravdu Splitu.³⁶

Nije ni ta opomena kraljeva ništa koristila, jer i poslije nje Klišani samovoljno otimaju posjede Splitskima. Splitski kanonik Grgur Vitaljević imao je posjed na granici kliškoj nedaleko lijeve obale Solinske rijeke, pa kad je umro, zauzeli su Klišani njegove zemlje, te se njegov baštinić Cvitan Desomanić potužio Rafaelu de Surdis, vikaru hrvatskoga hercega Karla Dračkoga, i ovaj 18. ožujka 1373. piše kliškom knezu, da izvidi Cvitanove dokumente i donese kratku (brzu) odluku bez obzira na običajno (hrvatsko) pravo, jer Cvitan nije Klišanin. I zaista, zamjenik knežev Ladislav i kastelan Ilija 5. travnja 1373. dosudili su zemlje Cvitanu. Split i Klis u to vrijeme žive u miru, pa

³³ Cod. dipl. XII, 452.

³⁴ Ibidem, 657, 658.

³⁵ Ibidem, XIV, 59-60.

³⁶ Ibidem, XIV, 238.

uza svu prednju odluku i iduću naredbu Karla Dračkoga, da kliški kmetovi gradski ne smiju ometati spomenuti posjed, ipak ga Cvitan nije mirno uživao, te se potužio ponovo samome kralju, našto je ovaj iz Budima 1374. naredio hercegu, da se Cvitan uvede u posjed zemalja, koji mu ometa neki Roganić iz Klisa. I kad je taj uvod izvršen, jednako su Klišani držali Cvitanove zemlje. Konačno je kralj Ludovik 11. ožujka 1375. oštro naredio banu Petru Čudaru i kliškom kastelanu, da zaštite posjed Cvitana Desomanića na granici kliškoj (in confinibus Clisse). Zemlje su ležale pod Sutikvom, brdašcem na lijevoj obali Solinske rijeke, pa se po tome može zaključiti, da je granica između Splita i Klisa tada bila tu pod Sutikvom.³⁷

Ako je tako bilo teško Splitu, dok su oba grada bila u vlasti moćnoga kralja Ludovika, koliko mu je bilo teže, kad je Klis dospio u ruke bosanskomu kralju Stjepanu Tvrtku, a Split je pristajao uz Žigmunda, neprijatelja bosanskoga.

Pod bosanskim pritiskom kliška je općina poslala u srpnju 1387. poslanstvo na bosanski dvor, da izvijesti Tvrtka, kako ga Klis priznaje svojim kraljem i gospodarem. Nato 22. srpnja 1387. kralj Tvrtko izdaje povelju, kojom Klisu priznaje i potvrđuje sve njegove stare povlastice, koje je uživao pod knezovima bibrirskim (od kojih i kralj potječe po svojoj majci Jeleni).

Ivan Paližna, jedan od kolovođa bune protiv Žigmunda, postao je namjesnik Tvrtkov i hrvatsko-dalmatinski ban, te je stolovao u Klisu, odakle je uznemirivao splitsko polje.

Bosanske su čete zajedno s četama Ivana Paližne provalile u splitski kotar i nemilo ga trinaest dana pljačkale. Splitski su se ljuto prepali pa poručuju po svojim poslanicima Žigmundu: »Bosna i grad Klis puni su naših zarobljenika, mrtvaca, plijena i otkupa za zarobljenike. Svi nam se usjevi otimlju i ognjem uništavaju, dohoci su našega grada do ništice smanjeni. Lani dne 2. kolovoza provalila je jedna bosanska vojska u naša polja, a sada je ista vojska sjedinjena s onom priora vranskoga opet upala u naš kotar i ostala 13 dana.«³⁸ Te su nevolje učinile, da su se Splitski poslije dugoga oklijevanja i ustručavanja konačno podvrgli kraljevskoj vlasti Tvrtkovoju. Dne 2. lipnja 1390. poslanici splitski Petar Zoić, Nikola Srića i Miha Madijev izručili su svoj rodni grad vlasti i zaštitili kralja Tvrtka. Razložili su također svoje tegobe i molbe, naročito zahtijevajući, da kralj točno označi međe njihove općine prema svojim gradovima Klisu i Omišu, jer su kroz tolike minule godine trajale ljute kavgе i krvoprolića između njih i Klišana upravo zbog međa.

Kralj je Stjepan Tvrtko potvrdio najprije sve povelje i slobostine, što ih je Split uživao za prijašnjih vladara, a zatim rado uslišao molbe poslanika. Po želji Splitskih općina odredio je točno međe njihovoj općini koliko prema Klisu, toliko prema Omišu i Poljičanima. Usto je kralj odredio svoga protovjestijara Trifuna, biskupa kninskoga Mihajla, kneza Stanoja Jelačića i logofeta Vladoja, da pođu u Split i da na licu mjesta označe točno međe splitskoj općini.³⁹

³⁷ Katić, Selo Kućine i t. d. str. 150. i 164.

³⁸ Šišić, Vojvoda Hrvoje Vukčić-Hrvatinić i njegovo doba, Zagreb 1902. strana 63–64.

³⁹ Klaić, Poviest Bosne, Zagreb 1882. str. 88.

Kralj je 2. VI. (zapravo VII) 1390. u Sutjesci izdao odredbu o granicama na ovaj način:

»Počevši od planine Mosora prema istoku pravcem, kako teče rijeka Solin k zapadu, neka bude granica između našega grada Klisa i Splitskana, tako da od rečene rijeke prema Splitu pripada (teritorij) Splitskanima sa svima mlinovima. S druge strane neka su granice stare solinske zidine, pa ravno na brdo sv. Mihovila sve do stupa prema Trogiru, koji je (stup) međaš između Splitskana i Trogirana.«⁴⁰

Iste godine 1. kolovoza Trifun Buća, protovestijar, Mihovil Dubrovčanin, biskup kninski, i Vladoje logofet poslani su od Tvrtka kao komesari i izvršitelji prednje odluke. Došli su u Split i osobno posjetili zemlje, sela, posjede i međaše i marljivo sve obišavši predali splitskim poslanicima u realni posjed držeći se pritome domovinskoga običaja sve, kako se naprijed nabrajaju granice prema Splitu, a prema Trogiru od solinskih zidina prema brdu sv. Mihovila, udarivši neke znakove, da se ukloni svaki nesporazum, t. j. »od nekoga rta uz more, koji se zove Glavica, gdje običavaju pristajati lađe, koje odvoze kamenje iz Solina, nasred kojega rta odredismo, da se podigne u našoj prisutnosti stup i na njemu dadasmo uklesati slova SP, da time označimo ime grada Splita i prema brdu sv. Mihovila na nekoj pećini po sredini s južne strane uklesana su spomenuta slova SP i na kamenu, koji je okrenut prema brdu sv. Mihovila, također dadasmo uklesati rečena slova SP i prema crkvi sv. Mihovila do stupa, koji je granica između Splitskana i Trogirana.«⁴¹

Granica je, dakle, Solinska rijeka od izvora do rta Glavice pa do nekog kamena u polju i onda k brdašcu sv. Mihovila (u Kambelovcu).

Glavica je po svoj prilici današnji toponim »Paračev muo« na mjestu, gdje solinske zidine dopiru do mora. Na tome mjestu na karti Camuciovoj iz godine 1571. nalazi se na morskoj obali blizu amfiteatra podignut stup.⁴² Ta je granica najpovoljnija, što su je igda imali Splitskani prema Klisu. Poslije samo sedam godina Klišani će zahtijevati ispravak te granice. To je bilo za reambulacije god. 1397., koju su na zahtjev splitskoga nadbiskupa Andrije Gualda, a po naredbi kralja Žigmunda izvršili najprije biskup kninski Ladislav, a potom kanonik kninski Bartul. Prvo je razgraničenje trajalo od 5. siječnja do 25. veljače, a drugo od 10. do 18. kolovoza 1397. Naravno, nije se provelo samo između Klisa i Splita, već je obuhvatilo čitav posjed nadbiskupov od Omiša do Trogira.

Reambulatori su obilazili zemlje s dokumentima u ruci i postavljali međašne znakove »po običaju kraljevstva«. Kad su došli do Prosika u Solinu, a taj se Prosik već za Šubića često spominje kao međašna točka, onda su Splitskani tvrdili, da je njihova granica na Solinskoj rijeci i pokazivali za dokaz nekoje privatno-pravne dokumente, a Klišani su naprotiv dokazivali, da se njihova granica nalazi dalje od rijeke prema Splitu, od kamenite kose, koja se proteže od Vranjica do Sutikve.

⁴⁰ Listine IV, str. 281.

⁴¹ Ibidem, IV, 283-284.

⁴² Salona ed i suoi dintorni. Carta Camucio dell'anno 1571. u *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1918, tabla IV.

Klišani su pokazivali neku kosu, koja se proteže oko prve doline s južne strane uz nadbiskupovu kuriju, od mora sve do kraja spomenute duge kose i od kraja same kose zavija se malo na istočnoj strani k sjeveru prelazeći spomenutu dolinu i dopire do nekoga brijega ili stijene poput brijega, koji se po pučku zove Hlm, i zatim prema istoku uzlazi do vrha planine Mosora.⁴³

Granica je dakle tada određena onom crtom, kojom danas prolazi cesta od Meteriza u Solinu do sela Mravinaca, pa do Sutikve (Hum) i do vrha Mosora. Zigmundovi ljudi nisu se obazirali na odredbe kralja Tvrtka. Za prevlasti bosanskoga vojvode Hrvoja Klis je došao u ruke Ivaniša Nelipića, šurjaka Hrvojeva, a kad je doskora Hrvoje imenovan hercegom splitskim, to je moglo gradu koristiti kod povlačenja granica, ali o tome nemamo svjedočanstva. Ipak znamo, da je prije toga Hrvoje Splitu 6. siječnja 1403. potvrdio sve njegove stare slobodine, pa valjda i granice iz 1390. godine.

Ivaniš Nelipić i poslije sramotne prodaje Dalmacije sa strane Ladislava Napuljca (1409.) ostao je gospodar Klisa, a godine 1412. postao je i knez splitski, pa su tada oba grada živjela u prijateljstvu, ali kad se Split 1420. predao Mlecima, onda su se obnovile stare borbe. Mlečani kušaju pod svaku cijenu, da dobiju Klis i ne žale novca, ali ga Nelipić ne daje. Poslije smrti Ivaniša Nelipića Klis prelazi iz ruke u ruku, pa to, naravno, djeluje i na njegove odnose sa Splitom, a bez sumnje i na granice, o kojima iz toga doba inače nemamo vijesti, kako su se mijenjale. Da je bilo borbe za granice, razabira se i iz obećanja mletačkoga dužda Tome Moceniga, koje daje Splitsanima godine 1420. pri predaji grada Mlecima. Dužd obećava, da će se postarati, da se obnove stare granice Splita i posjedi privatnika, ali će općina za to snositi troškove.⁴⁴

Isti dužd 30. prosinca 1420. u *Confirmatio dispensationum factarum per capitaneum Culphi* u točki 6. obećava, da će braniti posjede Splitsana, pošto je u točki 2. ustvrdio, da je knez Ivan Nelipić (*comes Joannes Cetine*) zauzeo i drži posjede splitske općine, crkava i privatnika, t. j. solane, mlinove, stūpe i sela, koji daju prihod od 300 dukata zlatnih, a komora trpi štetu na godinu 900 zlatnih dukata, dok crkve i privatnici štetuju na godinu 900 zlatnih dukata, pa su Splitsani molili dužda, da im pomogne.⁴⁵ I tu je očita povreda granica.

Mlečani su ljubomorno čuvali obalu i more kod Solina. Tako dužd Frano Foscarini ne dopušta, da ban Petar Talovac, knez kliški uredi luku u Solinu, već ga upućuje, neka preko Trogira dovozi stvari potrebne za njegove kastele. Te su bojazni bile, da ne bi nastala kakva preskripcija o granicama, što pokazuje sam uvod duždeva pisma od 10. IV. 1441.: »*Nolentes quod in Salona, Scardona et Almissa fiat portus pro caussis, que nobis notissime sunt et volentes complacere magnifico domino Petro Talovac etc.*»⁴⁶

⁴³ Katić, Solin od VII. do XX. stoljeća str. 54.

⁴⁴ *Libro d'oro splitske općine. Copia privilegii cum bulla aurea fol. 1-2.* u Gradskom muzeju u Splitu.

⁴⁵ *Ibidem*, fol. 5.

⁴⁶ *Ibidem*, fol. 61.

GRANICE ZA TURSKOGA DOBA

Za turskih najezda teško se može govoriti o granicama između ovih gradova, kad su Turci i prije pada Klisa pustošili i kliško i splitsko polje.

U Solinu, dakle na kliškom teritoriju, bosanski paša Husein sagradio je tvrđavu »Gradinu« godine 1531. za ciglih petnaest dana, a kad su je Klišani porušili, onda je bila ponovo obnovljena za dvadeset dana. Kad su pak Turci 1537. zauzeli Klis, granica između Klisa i Splita sve do 1539. godine ostaje nepromijenjena, t. j. Solinska rijeka. Te je godine stražarnica Kuk u Mosoru pala u turske ruke, a nalazi se na lijevoj obali rijeke, ali ipak uglavnom rijeka i dalje ostaje medašem. Godine 1542. Žafer-aga i Frano Contarini sastali su se pod Klisom, da uredi granice između Klisa i Splita, ali bez uspjeha.

Michael Bon i Gasparo Erizzo godine 1559. izvješćuju mletačku vladu, da Turci zahtijevaju, da se granica povuče od Solina prema kanalu (između Brača i Splita), što bi imalo teških posljedica, jer bi Split ostao bez polja. Evo što oni pišu:

»Il contado, che è piano e fertile, a tempi passati era larghissimo, ora per occupatione de Turchi è molto ristretto, onde per la vicinità de Clissa et Salona è continuamente da loro infestato. La sua longhezza và fino al fiume de Xernovizza, che sono miglia cinque et la larghezza fino a quello di Salona, che sono miglia tre. E voglia Iddio, che si conservi nel termine, che al presente s'attrova. Questo dicemo, perchè Turchi pretendono di tirar una linea dretta da Salona fino alla marina et voleno, che quel pezzo di paese, che reterà fuori, s'intendi per suo conto, onde veneriano ad usurpare la maggior parte di quel territorio«. Turci se i u samom Splitu bahato vladaju: »essendo la città di continuo frequentata da Turchi, li quali praticano con manco rispetto, che non fanno nelle case loro«. ⁴⁷

Godine 1567. još nije određena sigurna granica između Splita i turskoga Klisa. Te godine Antonio Pasqualigo izvješćuje mletačku vladu o stanju oko Splita. Solin mu je granica, ali pripada u područje Klisa. Rijeka dijeli oba teritorija, Split i Klis, a na njoj je tvrđavica sa splitske strane, odmah uz most, preko kojega se prelazi na tursko zemljište. Noću Turci mogu prijeći rijeku po gazovima na nekoliko mjesta, pa je Pasqualigo tu postavio straže. Prijeporne su i obale solinske luke. Klis i Split otimlju se za njih. Zato je na toj strani već otprije određen jedan pojas zemlje, koji se ne će obrađivati (terra nullius), da ne dođe do upotrebe oružja s Klišanima. Sa južne strane, počevši od solinskoga mosta i Vranjica splitske su zemlje, ali se i za njih otimlju Klišani (dakle Turci presežu i preko rijeke). Potom spominje Kuk i prepirku s Rustem-pašom zbog granica, koje su potegnute bez sudjelovanja mletačkih komesara. Žena Rustem-paše sultanija Mihrimah zadavala je mnogo brige Mlečanima zbog granica, pa je mletački senat, da se riješe te teškoće, odlučio unajmiti njezino selo (čitluk – zapravo Solin i okolice) zajedno sa solinskim mlinovima. Za taj posao bio je odabran splitski plemić Frano Geremia, koji je uz plaću od 100 dukata pošao u Carigrad godine 1565. Vrativši se odatle bio je poslan u Mletke, odakle su naredili splitskom knezu, neka ga

⁴⁷ Ljubić, Commissiones et relationes Venetae III, str. 123.

uputi k Mehmedu sandžak-begu, koji je stolovao u Livnu, da isposluje pogodnu izjavu (un arz favorevole) za taj najam. Geremijina zadaća nije uspjela, što je Pasqualigo javio senatu pismom od 10. XI. iste godine.

Međutim je bio poslan od Visoke Porte čauš po imenu Omer, da kontrolira upravu Mehmed-bega, i s naredbom, da s dvojicom kadija uredi nesuglasice između sultanije Mihrimah i Splita, ali kroz to vrijeme čauš je umro prije 23. ožujka 1566., a te godine sandžak dignut sa službe, pa stvari ostale po starome.

Pasqualigo svjetuje svoju vladu, da opet pokuša s najmom čitluka. U taj čas nisu Turci iz Klisa mnogo smetali Splitu, jer je Pasqualigo nalazio način, kako da ih udobrovolji raznim prokušanim sredstvima (mitom). Ipak, da osigura splitsko polje i težake, preporučuje, da se u solinskoj tvrđavici (kod mosta) nastani četa vojnika. Istu stvar predlaže i za Papalićev dvorac u Žrnovnici.⁴⁸

Po ovome sudeći, splitsko polje i njegov mirni posjed zavisio je od samovolje Turaka, makar da je bila službena granica na Solinskoj rijeci. Godine 1574. ponovo su Turci zauzeli Kuk, i to usred mira i stali zahtijevati od Mlečana, da im predadu polje pod tom tvrđavicom kao njezino područno zemljište, jer da po ondašnjem ratnom pravu, tko je osvojio grad, ima pravo na čitavo njegovo područje. Mlečani su na te zahtjeve odgovorili, da Kuk nije grad već prosta stražarnica i izvidnica, koja ne može imati nikakva područja većega od svojih zidova. Turci su naprotiv tražili četiri sela u blizini Kuka. Kad se nije mogla nesuglasica ukloniti sporazumom, onda je veliki vezir Rustem-paša, s nadimkom Hrvat rodnom iz Skradina, povukao sam granicu po nekom starom putu, valjda rimskoj cesti, koja je vodila od Solina na Stobreč mimo tvrđicu Kamen, koju su također Turci osvojili.⁴⁹

Godine 1576. precizirala je jedna tursko-mletačka komisija ovako granice grada Splita:

»Pricipiando dalla caldiera di sasso, che e in mare e continuando i confini sino a Spalato et de li passano oltre il mare sino sotto Vragnoz et de li alla collina piana di Guschier, et de li ascendendo continuamente sino al Sasso grande, et de li sino alla strada di Vissoca et de li per s' hiena della strada alla Valle secca et dalla Valle secca fin dentro del mare e passano oltre il mare appresso di Sita, et inferisce alli confini di Poglizza. In questi confini è compresa anche l'isola di Barbarizza (danas Barbarinac), si che tutti li luoghi che sono dentro di questi antinominati confini sono della fortezza et giurisdictione di Spalato, li quali possono liberamente posseder li predetti senza darli molestia alcuna.

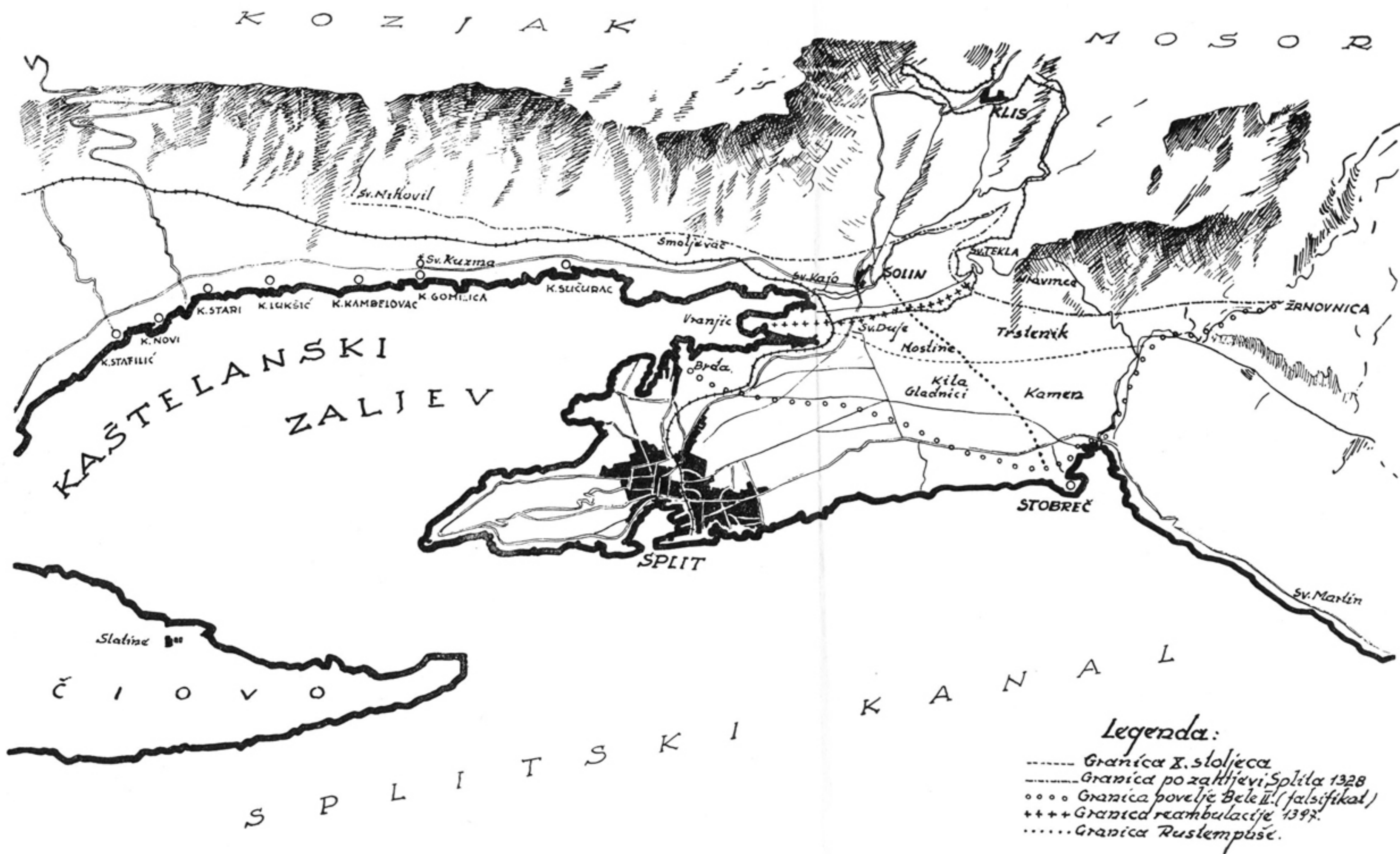
Dato in Salona nel principi della luna di Giunmasilevel 986. cioè è adi 5. d'Agosto 1576.

Sequono le firme dei presenti alla copia trata dall'autentica mandata a Venezia«.

Ta se nota nalazi priklopljena uz prijedlog generalnoga providura Frana Grimanija, da se sagradi mlin u Trsteniku kod Splita (19. svibnja 1628).

⁴⁸ Ibidem, III, str. 182-189.

⁴⁹ Solitto, Documenti storici sull'Istria e la Dalmazia. - Venezia 1844., Volume I, str. 180-187.

Htjelo se ovom notom pokazati, da bi mlin bio na splitskom teritoriju. Granica se te note gotovo od riječi do riječi slaže s onom, koju je tražio 1328. godine Juraj knez Kliški.

Poteže se ta granica od nekoga kamena u moru, po svoj prilici od današnjega Šila, zapadno od Vranjica, pa na Vranjic, zatim Gušćer u splitskom polju i do današnjeg sela (a ondašnje tvrđavice) Kameno i preko Suhe doline na negdašnje selo Sita, koje je malo kasnije popaljeno od Turaka, a danas su njegovi ostaci nekoliko stećaka i obnovljena crkvice sv. Marije od Sita u jednoj ubavoj dolini.⁵⁰

Ta granica između mletačkog Splita i turskoga Klisa osjeća se i kod opisanja raznih crkvenih posjeda i beneficija.

Godine 1620., u jednom montaneju dobara glasovite crkve sv. Mihovila de Arena u Solinu kod amfiteatra bilježi se, da se crkva nalazi na turskom zemljištu (in confinio Turcarum), a također i nekoji njezini posjedi na pr. u Sitima i na Brdima kod Splita (današnja sjeverna luka Splita). Split je time izgubio polovicu svoga polja i pao u veliku nestašicu. Već 13. svibnja 1577. splitsko plemićko vijeće tuži se na nadbiskupa Dominika Markota Fokonija, što je htio spojiti dva ženska benediktinska samostana u jedan: »To našu dušu žalosti i smućuje. Makar da smo spali na tanke grane i život nam je nesretan, ostajala nam je barem ta posljednja utjeha: naša dva samostana, gdje smo mogli dati naše kćeri u službu Božju, a to je i naša korist, kad ih ne možemo opremiti mirazom i udati zbog spomenutih naših nesreća«.

Te riječi pokazuju, koliko je bilo teško stanje u Splitu zbog suženih granica.

Kasnije se stanje popravilo, jer je 1639. opet granica na Solinskoj rijeci, ali je kaštel kod mosta u turskim rukama. Te godine generalni providur Alviise Priuli izvješćuje svoju vladu: »Turci u Solinu počeli su graditi zid, premda male visine i debljine, koji zatvara prolaz do Klisa sa strane Splita preko mosta, koji je na onoj rijeci. Kažu, da je svrha toga, da prisile Morlake, da prelaze preko tog mosta, i da su solinski Turci primili prije malo vremena 1500 reala u tu svrhu, a da se ne bi dali na taj posao, već su se pobojali, da će ih kazniti paša, ako dozna za taj njihov propust. Premda znam, da ova izgradnja nije važna, ipak šaljem njezin nacrt, da ga Vaša Gospodstva vidé, ako su radoznala«.⁵¹

Posljednje važnije razgraničenje između Splita i Klisa bilo je, kad su se postavljale granice poslije Kandijskoga rata. Nakon ugovora o predaji Klisa, koji je vodio s mletačkim generalom Foscolom Ahmet-aga Solinski, Klis je predan 31. ožujka 1648., ali kod povlačenja granica na Solinskom polju 1671. Turci su zaista prepuštali Klis, no Solin su htjeli svakako zadržati, jer da po vjerskim propisima ne smiju ostaviti grob jedne sultanije (Mihri Mah) u nevjerničkoj vlasti. Ta nemoguća granica, po kojoj bi bio Solin kao tampon između Klisa i Splita, odbijena je od mletačkoga komisara Nanija, i konačno je Klis ostao u mletačkim rukama. Poslije toga ne dolazi već do oscilacija

⁵⁰ Archivio di stato in Venezia-Senato-Secreta-Dalmazia: Rettori et altri, anno 1628-1629. Prijepis u Arheološkom muzeju u Splitu.

⁵¹ Ibidem, str. 59.

granica, osim što su se za Napoleonove okupacije i kasnije austrijske uprave povukle granice općina tako, da je kliški teritorij dopro do Solinske rijeke od vrela do Gašpinih mlinica.

God. 1941. zlokobna talijanska okupacija potegla je posljednju granicu između Splita i Klisa, koju treba registrirati kao historijski moment, a svima nam je još u sjećanju kako je neslavno iščeznula.

Posljednja današnja podjela na komune uklopila je Klis u solinsku komunu sa sjedištem u Solinu.

Dopadnuvši Klis pod mletačku vlast izgubio je svoju negdašnju veliku važnost. Postao je prosta tvrđava bez ikakva političkog značenja, prije Turaka bio je ugledna općina sa svojim župama i sucem, a za Turaka središte i sjedište važnoga sandžakata. Granica između Klisa i Splita nije bila prosta međa između dvaju gradova, već je bila crta, koja je dijelila dvije države, dapače dva svijeta, Istok i Zapad. U IX. stoljeću ona je međaš između Bizanta i Franačko-rimskog carstva, štaviše između dviju kršćanskih crkava. Na toj točki sukobljuju se i naši biskupi, ninski Alfreda i splitski nadbiskup Petar, slušajući prvi rimskoga papu, drugi pak carigradskoga patrijarha.

Na kliškome polju, a to je ujedno i solinsko, krune se i pokapaju hrvatski kraljevi, a preko granice u Splitu stoluje splitski nadbiskup, koji se piše »prvostolnik Dalmacije i sve Hrvatske zemlje«.

U doba hrvatskih dinasta Šubića, Nelipića i drugih Klis daje Splitu gradske knezove, i oba su grada u dobrim odnosima, a kad se ti odnosi poremete, onda Split strahuje kao morski galeb od suroga kopca na litici. I dvije različite političke, ekonomske i gospodarske ideje tu se susreću: velmože, koji i kraljevima prkose, i gradska općina, koja ljubomorno čuva svoje slobode i prava.

Kad Split primi mletački jaram, onda je Klis posljednja hrvatska tvrđava, koja brani prekomorskom lavu prilaz u Zagorje, a poslije osmanlijskom zmaju silazak k moru. U nj su upirali oči Hrvati, pa su junački Uskoci branili hrvatsku zemlju i od jednih i od drugih neprijatelja nadahnuli dubrovačkog pjesnika Vetranovića stihovima:

*Oj slavni Hrvati, i vas li ognjen zmaj
Do traga pomlati, dâ vam plačni vaj,*

*I vašoj državi, ku nogom poplesa
Ni jednog ne ostavi hrabrenog viteza,
Neg sam Klis ostaje u ki se uzda puk.*

Kliška granica sudbonosna je za hrvatski narod, jer kako se ona širila ili suživala, onako se i Hrvatska približivala k moru na ovoj točki ili se od nje udaljivala. Međaši, koje je tražio Juraj II Bribirski, ne razlikuju se od onih, koji se za Hrvatsku dadu izvesti iz posjeda crkve Gospe od Otoka, a te su granice tražili i kliški sandžaci. Mleci su prvi uzevši Klis prebacili granicu Hrvatske preko Mosora i Kozjaka, pa je nastao povijesni apsurd, da je Solin prijestolnica i krunidbeno mjesto i grobnica hrvatskih kraljeva, ostao izvan granica Hrvatske iako u njenu sastavnom dijelu, Dalmaciji (Regnum Croatiae et Dalmatiae).